

94(100)(082)

170

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Криворізький педагогічний інститут
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І ПРАВознавства

Випуск 13

ГЕОПОЛІТИЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ІНДІЇ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті проаналізовані основні напрямки, форми і методи геополітичного співробітництва Індії та пострадянських країн Центральної Азії в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: геополітичне співробітництво, зовнішня політика, енергетична безпека, економіка, тероризм.

The article analyzes the main directions, forms and methods of geopolitical cooperation of India in the former Soviet Central Asian countries in the late XX - early XXI century.

Key words: geopolitical cooperation, foreign policy, energy security, the economy, terrorism.

Поява Центральної Азії як окремого географічного, політичного і стратегічного регіону після розпаду СРСР на початку 1990-х рр. було знаковою подією минулого століття. Створення нових незалежних держав, їх включення до системи міжнародних відносин, бажання політичного керівництва цих країн якнайшвидше позбавитися радянського минулого, форсоване встановлення зв'язків з багатьма державами відкрило цей колись недоступний регіон всьому світу.

Географічне становище країн Центральної дозволяє їм відігравати роль мосту між Азією і Європою. Крім свого стратегічного розташування вони володіють великими мінеральними, нафтогазовими. Гідроенергетичними та іншими ресурсами. Так, Казахстан став одним з найбільших світових виробників урану, Туркменістан займає 4-е місце у світі за запасами природного газу, а також має великі нафтові родовища. Узбекистан і Киргизстан являється одним з найбільших виробників золота в регіоні, а гідроенергетичний потенціал Таджикистану може повністю забезпечити потребу всього регіону.

Зі здобуттям незалежності центральноазійські країни розпочали перехід від централізованої планової до ринкової економіки. Були створені умови для розвитку приватного сектору, переходу від монополії до конкуренції у нафтогазовій сфері, залучення іноземних інвестицій тощо. В пострадянський період проходить активна трансформація Центральної Азії з периферійного регіону, де раніше геополітичні процеси майже не проявлялися, в регіон, де все більше перетинаються інтереси таких держав як США, Російська Федерація, Китай, Індія, Туреччина, Іран, Японія, а також Європейський союз. Динамічний розвиток процесів глобалізації, зміни в системі міжнародних відносин позначаються на економічній і політичній активності цих країн в центральноазійському регіоні. На відміну від періоду «холодної війни», суперництво великих держав Центральної Азії базується не на ідеологічній, а не економічній основі.

З початку 90-х рр.. республіка Індія демонструє зростання своєї ролі на міжнародній арені, ставши важливим гравцем в регіоні. Центральна Азія завжди була областю пріоритетних інтересів для індійських політиків і вчених. Гео-

графічна близькість Центральної і Південної Азії, переплетіння культур та ідей привели до багатомітової подібності їх історичного розвитку. Індія розглядає Центральну Азію як один з найважливіших пріоритетних напрямків своєї зовнішньої політики. Традиційна зовнішньополітична стратегія Індії поділяє увесь світ на три концентричних кола. В межах першого кола, яке охоплює її безпосередніх сусідів, Індія намагається завоювати передові позиції і права вето на втручання третіх країн. У другому колі, яке включає т.зв. розширене сусідство в Азії (в т.ч. і країни Центральної Азії) індійське керівництво прагне врівноважити вплив інших держав і не дозволити їм обмежувати інтереси Індії. У третьому колі, що охоплює увесь світ, Індія намагається стати великою державою і ключовим гравцем в питаннях міжнародного миру і безпеки [11].

Проблеми розвитку геополітичного співробітництва та взаємовідносин пострадянських країн Центральної Азії та Індії, основні напрямки і аспекти зовнішньої політики Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану та Індії стали предметом дослідження як вчених цих країн, так і зарубіжних. Заслужують уваги роботи казахських дослідників М. Асамбаєва, Н. Джанібєкова, А. Каукєнова, Е. Сигдикбекова і Є.Досової, А. Юдашева (Таджикистан), російських вчених А. Богурова, І. Коміссіної, Ю. Марєєвої, Є. Троїцького, та також А. Патнаїка (Індія), Ф. Штолленверка (Великобританія) та ін. Значний інтерес мають наукові праці українських істориків та політологів Л. Я. Давидович, А. Кобзарєнка, І. Ткаченка та ін. Більшість авторів вважають, що головними завданнями Індії в Центральній Азії є співпраця у енергетичній сфері, питаннях безпеки в регіоні, протидії сепаратизму і тероризму, а також розвиток взаємовигідних економічних відносин.

На початок 90-х рр. Індія встановила дипломатичні, політичні, торговельно-економічні та інші двохсторонні відносини з країнами Центральної Азії. Це відповідало політичним та економічним інтересам всіх сторін, що дозволяло зберегти напрацьований в попередній період потенціал взаємовідносин. Уряди Індійського національного конгресу, Об'єднаного національного фронту та Бхаратія Джаната Парті проводили активну зовнішню політику, спрямовану на забезпечення присутності Індії в центральноазійському регіоні. Візит прем'єр-міністра П.В. Нарасимха Рао в 1993р. до Казахстану і Узбекистану, а в 1995р. – до Туркменістану і Киргизстану стали свідченням урядів усіх сторін розвивати співробітництво в політичній, економічній, культурній та безпековій сферах. Індія запропонувала пакет допомоги по 10 млн. доларів кожній з республік. Крім того, Таджикистан у 1993р. отримав кредит в 5 млн. доларів. Після відкриття кредитної лінії в березні 1995р. для Туркменістану в 5 млн. доларів, Індія розширила допомогу і надала у вересні 1995р. ще 10 млн. доларів [10].

Але в цілому індійські уряди на початку 90-х рр.. проявляли поміркований ентузіазм щодо розширення відносин з молодими країнами Центральної Азії. Це пояснювалося дружніми відносинами з Афганістаном (1992-1996рр.), а також інтенсифікацією відносин з іншими країнами. Але прихід до влади в Афганістані талібів, зростання ісламського екстремізму та релігій-

ного фундаменталізму в регіоні, змусив індійське керівництво на певний час знизити рівень відносин з центральноазійськими країнами. Інтерес Індії до Центральної Азії актуалізувався під впливом міжнародної антитерористичної операції США проти талібів в Афганістані, ліквідації режиму С. Хусейна в Іраці тощо. Зростаюча увага Індії до цього регіону значною мірою пояснюється і тим, що він став ареною «великою гри», в якій активну участь беруть не тільки провідні світові держави, в т.ч. Китай, а також і Пакистан – постійний суперник Індії в Південній Азії.

Фактором зближення Індії і республік Центральної Азії є спільність інтересів і загроз: боротьба проти ісламського екстремізму, тероризму, наркотику-знесу, врегулювання ситуації в Афганістані і забезпечення регіональної безпеки. Індія зацікавлена в стабільності Центральної Азії.

На початку XXI ст. значно посилюється політичний діалог між Індією та країнами Центральної Азії. У 2001-2005рр. Індію з дружніми візитами відвідали президенти Казахстану, Узбекистану, Киргизії, Таджикистану. Прем'єр-міністр Індії А.Б. Ваджпаї здійснив візит в червні 2002р. до Казахстану, а в листопаді 2003р., вперше в історії – Таджикистан.

У 2002-2005рр. були підписані угоди Індії з Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном і Узбекистаном про співробітництво з проблем протидії тероризму. Вони передбачили створення спільних груп з питань безпеки і боротьби з терористичними організаціями, обмін досвідом, спільні навчання, стажування військових з країн Центральної Азії в Індії, а також почалися регулярні консультації зовнішньополітичних відомств [11].

Індія підтримала Казахстан і Узбекистан в боротьбі проти релігійного екстремізму та тероризму. Офіційно проголосивши Центральну Азію частиною свого «розширеного горизонту безпеки», Індія підписала угоди з питань воєнно-технічного співробітництва з Казахстаном і Узбекистаном, увійшовши до числа воєнно-політичних партнерів центральноазійських країн.

Особливу увагу індійське керівництво надавало політичному та воєнно-стратегічному партнерству з Таджикистаном, який розташований найбільш близько до Пакистану і Кашміру. Індія спорядила усім необхідним обладнанням військовий госпіталь в Фархорі. У 2002р. його було перебазовано в Афганістан, але індійська розвідка зберегла у цьому місті опорну базу, яка дозволяла відслідковувати дії, як пакистанських силових структур в Афганістані, так і афганських урядових військ, а також талібів [12].

Позитивним досвідом співробітництва Індії з Таджикистаном стало відкриття у 2014р. нового військового госпіталю з новітнім устаткуванням, збудованого за допомогою індійських інвесторів. 73 індійських спеціаліста протягом 2 років будуть навчати таджицьких лікарів працювати з новітнім обладнанням госпіталю [4].

У квітні 2002р. індійська і таджицька сторони домовились про модернізацію Індією аеродрому Айні (10км на північ від таджицької столиці). Передбачалося, що на ньому буде розміщена індійська військова база і 12 індійських винищувачів-бомбардувальників. Ця угода, на думку зарубіжних аналіти-

ків, була підтримана керівництвом Російської Федерації. На початок 2007 р. Індійська сторона завершила модернізацію аеродрому. Росія виступила проти базування на аеродрому Айні індійських ВПС. Але індо-таджицьке співробітництво у військовій сфері продовжилось. Так, у серпні 2003р. відбулися перші спільні військові навчання. Почалось навчання таджицьких пілотів Індійськими спеціалістами в Айні та підготовка в індійських військових закладах кадрів для збройних сил Таджикистану [12].

Досить успішно розвивалось політичне та військово-технічне співробітництво Індії та Республіки Казахстан. Відповідні угоди були підписані у 2001-2003рр. Так, Індія надає допомогу в підготовці спеціалістів для ВМФ Казахстану, а також для військових частин, які дислокуються в гірській місцевості, а Казахстан постачає озброєння для ВМФ Індії [9].

Індія проявила суттєвий інтерес до діяльності Шанхайської організації співробітництва (ШОС) - постійнодіючої регіональної міжнародної організації, яка була створена в червні 2001р. лідерами Казахстану, Китаю, Киргизстану, Росії, Таджикистану і Узбекистану. Головні завдання організації – зміцнення стабільності і безпеки в регіоні, боротьба з тероризмом, сепаратизмом, екстремізмом, наркотрафіком, розвиток економічного співробітництва, енергетичного партнерства, наукової і культурної взаємодії. Індія поділяє підходи ШОС до вирішення проблем як в регіоні, так і за його межами і у 2005р. отримала разом з Іраном і Пакистаном статус спостерігача. Взаємовигідне співробітництво Індії з країнами-учасниками ШОС сприяло зміцненню безпеки і стабільності в регіоні, взаємодії в боротьбі з тероризмом і наркотрафіком [5].

У червні 2012р. індійський уряд заявив про початок реалізації нового політичного проекту «Зв'язок з Центральною Азією», який спрямований на посилення позицій Індії в Центральній Азії. Він передбачає всесторонній розвиток політичних відносин з країнами регіону; зміцнення і поглиблення стратегічної воєнно-політичної взаємодії та проведення регулярних консультацій з афганської проблеми; розвиток багатостороннього економічного співробітництва; активне співробітництво в енергетичній сфері, будівництві, медицині, туризмі, освіті, а також у розвитку транспортного сполучення і міжнародного транспортного коридору «Північ-Південь», створення центральноазійської електронної мережі тощо [6].

Одним із важливих напрямків співробітництва Індії і країн Центральної Азії є енергетична сфера. Економіка Індії розвивається досить динамічно і для її стабільного зростання країн необхідно збільшувати потребу в енергоносіях щорічно на 5% [3].

Індія є 4-м найбільшим споживачем нафти і 7-м найбільшим споживачем газу у світі. В кінці ХХ – на початку ХХІ століття близько 70% нафти і газу Індія експортувала з країн Перської затоки. Війна в Іраці, загострення ситуації в Ірані, конфлікт в Сирії суттєво вплинули на зростання світових цін на нафту і газ і підштовхнули Індію шукати альтернативних джерел постачання сировини. В цілому, забезпечення своєї енергетичної безпеки Індія розглядає як одне з пріоритетних і актуальних завдань своєї політики в Центральній

Азії. В регіоні зосереджено великі родовища нафти (3,65-6,63млрд.тон), газу (11,4-26,5трлн.куб.м), вугілля (36 млрд. тон), урану (251,7 тис. тон). Після нафтової кризи 1973р. правлячі кола Індії заявили, що для безперервного імпорту необхідні регулювати її постачання від безпосереднього джерела – родовища до споживача [12].

Індійська нафтова компанія ONAG уже на початку 2000-х рр. володіла 15% акцій казахського родовища «Алібекмола» і 10% акцій родовища «Курмангази». Крім того, Індія у 2003-2004рр. придбала 20% акцій нафтових родовищ в Узбекистані. Але, щоб задовільнити потребу в енергоресурсах, Індія купила 8,42% акцій Саона Phillips в Казахстані, отримала у 2011р. доступ в район північної частини Каспійського моря, які мають великі запаси нафти, газу, урану. У 2012р. індійська компанія ONGO придбала 25% акцій нафтового блока «Сатпаєв» для проведення пошукових робіт [2].

Забезпечення надійних шляхів постачання нафти і газу з центральноазійського регіону до Індії – головне завдання, яке необхідно вирішити індійському керівництву. Індія брала участь у переговорах щодо проектування і побудови трубопроводів. Але такі трубопровідні проекти जो «Іран-Пакистан-Індія» (ІПІ), підтриманий Азійським банком розвитку «Туркменістан – Афганістан – Пакистан - Індія» (ТАПІ), незважаючи на тривалі переговори, до цього часу не були повністю реалізовані . Загальна протяжність газопроводу ТАПІ складає 1735км, з яких 200 км – територією Туркменістану, 735 – по території Афганістану, 800- територією Пакистану до населеного пункту Фазілка на кордоні з Індією. Річна потужність газопроводу складає 300 млрд. куб. м. 11 грудня 2010р.в Ашхабаді відбувся самміт глав держав-учасників проекту ТАПІ, за результатами якого було підписані Рамкова угода про газопровід і Міжурядова угода про реалізацію проекту. В травні 2012р. під час III Міжнародного газового конгресу Туркменістан підписав договори про куплю-продаж природного газу з національними компаніями Індії та Пакистану. 9 липня 2013р. «Туркменгаз» підписав контракт купівлі-продажу газу з Афганською газовою компанією.

19 листопада 2013р. під час проведення Міжнародного нафтового форуму в Ашхабаді була підписана угода між «Туркменгазом», Афганською газовою корпорацією, пакистанською корпорацією ISGS , індійською компанією GAIL і Азійським банком розвитку щодо проекту ТАПІ. За цією угодою Азійський банк розвитку став транзакцій ним радником цього проекту. Його завданням є формування проектної компанії ТАПІ Ltd і завершення створення консорціуму для реалізації одного з найбільших на азійському просторі енергетичних проектів [1].

На початку 2015р. Індія домовилась з Казахстаном і Туркменістаном про прискорений розвиток транспортного коридору «Північ-Південь» та будівництво водному з портів Індії спеціалізованого грузового терміналу для виходу Казахстану до Індійського океану, а також про участь індійських компаній у видобутку нафти в Каспійському морі. Туркменістан запропонував активізувати участь Індії в проекті «Узбекистан – Туркменістан – Іран – Оман», а індійська сторона запропонувала Ашхабаду взяти участь у проекті транспортного коридору «Північ-Південь» [7].

Економічний вектор є важливим напрямком співробітництва Індії та пострадянських країн Центральної Азії. Індія прагне до укріплення взаємовигідних економічних зв'язків з країнами регіону, підкреслюючи, що він є для неї потенційним ринком збуту промислової продукції, перспективним джерелом паливно-енергетичних ресурсів, та корисних копалин, в першу чергу кольорових та дорогоцінних металів, особливо золота. В реалізації економічних проєктів беруть участь як державні структури (міністерства та відомства), так і влада окремих штатів, промислово-торгові палати і об'єднання, компанії і торгово-промислові корпорації тощо.

Розвиваючи і поглиблюючи економічне співробітництво, Індія намагається закріпити свої позиції в тих сегментах, де вона більш сильніша: інформаційні технології і програмне забезпечення, фармацевтична галузь і медичне обладнання, текстиль, ювелірні вироби, чай тощо. Так, за 2014р. товарообіг між Індією та Казахстаном досяг 1,3 млрд. доларів, що в 2 рази більше, ніж у 2013р. Індійські інвестиції з 2005 по 2014р. склали 200 млн. доларів. В країні зареєстровано і працюють 492 спільних казахстансько-індійських підприємств. Почалось розвідувальне буріння на нафтовому родовищі «Сатаєв». Між двома країнами системно розвиваються відносини в енергетичній сфері. Вони підписали контракт на поставку в Індію 5тис. тон урану в 2015-2019рр. для атомних електростанцій [8].

У липні 2015р. прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді здійснив дружні візити до країн Центральної Азії. Однією з головних тем переговорів було співробітництво в сфері боротьби з тероризмом і екстремізмом, протидія впливу т.зв. «Ісламської держави», а також двостороннє співробітництво в різних сферах політичного, економічного, культурного життя. Лідери держав підписали відповідні меморандуми, угоди і програми про співробітництво в боротьбі з тероризмом і сепаратизмом, у військово-технічній, оборонній, транспортній, енергетичній, медичній, наукових сферах, торгівлі, реалізації великих інфраструктурних проєктів, в першу чергу проєкту газопроводу ТАПІ, будівництва транспортного коридору «Північ-Південь»[7].

Економічний спад в Росії, викликаний падінням цін на нафту та економічними санкціями європейських країн і США внаслідок російської агресії проти України, почав позначатися на центральноазійському регіоні. Падіння рубля, зниження темпів росту економіки, втягнення у внутрішньосирійський конфлікт привели до суттєвого зниження грошових переказів з Росії в Центральну Азію. В цих умовах для Індії зростає можливість активізувати свою геополітичну стратегію в Центральній Азії. Це співпадає з багатовекторною геополітикою більшості центральноазійських країн, які намагаються вибудувати збалансовані відносини з Росією, Китаєм, Індією, США і Заходом.

Джерела і література

1. Азиатский банк развития стал транзакционным советником проекта газопровода ТАПИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: Turkmenistan.dov.tm/?id=5325
2. Алибеков И. Индия намерена расширить свое присутствие в Центральной Азии [Электронный ресурс] / И. Алибеков . – Режим доступа: www.russian.eurasianet.org/departments/business/articles/eav120403.shtml.

3. Асамбаев М. Политика Индии в Центральной Азии [Электронный ресурс] / М. Асамбаев. – Режим доступа: www.sarap/kz/index/ru/rubikon/212-politica_indii_v_tsentralnoy_azii.html.
4. Джанибеков Нуртас. Геополитические амбиции Индии – взгляд из Центральной Азии [Электронный ресурс] / Нуртас Джанибеков. – Режим доступа: www.rednum.ru/news/1927144.html
5. Индия и ШОС нужны друг другу [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.nfa2015.ru/media/news/107
6. Козырев Н.И. ШОС: новые контуры евразийской интеграции / Н. И. Козырев, Д. А. Сидоров // Азия и Африка сегодня. – 2015. - № 10. – С. 2-7
7. Лизан И. Индия возвращается в Среднюю Азию: К итогам визита Нарендри Моди в страны региона [Электронный ресурс] / И. Лизан. – Режим доступа: odnako.org/blods/india-vozvrashchaetsya-v-srednyuyu-aziya.
8. Муминов А. К Казахстану Индия питает серьезный экономический интерес [Электронный ресурс] / А. Муминов. - Режим доступа: atameken.info/articles/india-v-Central-azii.
9. Нуржанова С.М. Военно-техническое сотрудничество между республикой Казахстан и республикой Индия [Электронный ресурс] /С.М. Нуржанова// Вестник Карту. -2006. - Режим доступа: www.articlekz.com/article/5316
10. Патнаик Ажай. Сравнительный анализ политики Индии и Китая в Центральной Азии [Электронный ресурс] /Ажай Патнаик // Аналитические заметки безопасности в Центральной Азии. – 2011. – №1 (ноябрь) – С.2 –14. – Режим доступа: www.osce-akamedy.net/upload/fele/patnaik_versioon_to_upload_ru_pdf
11. Сыздыбеков Е.С. Геополитическая стратегия Индии относительно стран Центральной Азии [Электронный ресурс] / Е.С. Сыздыбеков, Е.А. Досова. – Режим доступа: articlekz.com/article/5535
12. Троицкий Е.Ф. Политика Индии в Центральной Азии [Электронный ресурс] / Е.Ф. Троицкий // Вестник Томского гос.ун-та. – 2013 - № 375. – С.106-108. - Режим доступа:cyberleninka.ru/article/u//politika_indii_v_tsentralnoy_azii_2001-2012-gg
13. Штолленверк Ф. Россия, Индия, Китай в Центральной Азии: к конфликту или к сотрудничеству [Электронный ресурс] /Ф. Штолленверк // Центральная Азия и Кавказ. – 2011. -№2. – т.14. –С.7-8. – Режим доступа:cyberleninka.ru/rossya-indiyakitay-v-tsentralnoyazii-k-sotrudnicstvu.

УДК 327.7:061.1ЕС

Ю. И. ЧИРВА

кандидат исторических наук, доцент

СЕРБСКИЙ ФАКТОР У ПРОЦЕССАХ ДЕРЖАВОТВОРЕНИЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ХОРВАТІЇ (1991–1992 рр.)

У статті аналізується стан сербсько-хорватських відносин на початку розбудови незалежної Хорватії.

Ключові слова: криза югославського федералізму, сербський шовінізм, проголошення незалежності, Республіка Сербська Країна.

In the article the state of the Serbo-Croatian relations is analyzed at the beginning of building of independent Croatia.

Keywords: crisis of Yugoslavian federalism, Serbian nationalism, proclamation of independence, Republic Serbian Kraina.